

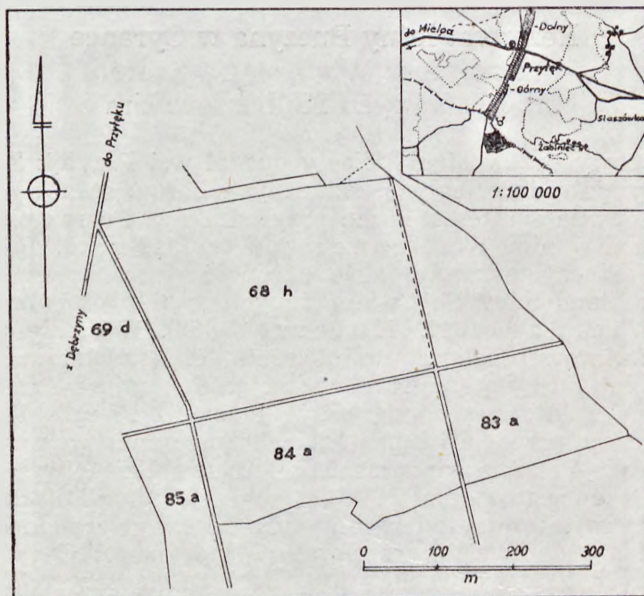
Rezerwat leśny Buczyna w Cyrance
im. Profesora Władysława Szafera
na Płaskowyżu Kolbuszowskim

Wyspawy drzewostan liściasty opodal wsi Przyłęk Zgórski, położony pośród rozległych, sztucznych borów sosnowych budził od dawna zainteresowanie przyrodników. Po raz pierwszy wspominał o nim Wł. Szafer już w 1912 roku. Podobnie uwagę badaczy zwracała także obecność w tej części okręgu Puszczy Sandomierskiej wielu innych osobliwości botanicznych (Wierdak 1927, Kulesza 1932). W czasie drugiej wojny światowej polska administracja leśna zdołała uchronić cenny płat buczyny przed dewastacją. Po wojnie drzewostanem tym zainteresował się bliżej Fabijanowski (1958, 1959), który przedstawił projekt zabezpieczenia go w postaci rezerwatu. Wreszcie zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 6 IV 1960 roku (*Monitor Polski Nr 43, poz. 211*) został on zatwierdzony jako rezerwat częściowy.

Liściasty drzewostan rezerwatu „Buczyna w Cyrance na Płaskowyżu Kolbuszowskim” jest osobliwością przyrodniczą w rejonie Płaskowyżu Kolbuszowskiego, ponieważ przedstawia naturalne stanowisko buka i jodły, będące prawdopodobnie pozostałością dawnych lasów zachodniego krańca Puszczy Sandomierskiej. Puszcza ta położona na przedpolu Karpat zajmowała znaczną, środkową część Kotliny Sandomierskiej i w ostatnim 60-leciu została ogołocona z licznych partii lasów liściastych, na miejscu których stopniowo wprowadzano szybko-korosnące monokultury sosnowe. Z tego względu zachowana tutaj wyspa zbiorowiska liściastego wymaga dalszych badań, obecnie przede wszystkim faunistycznych.

Rezerwat położony jest na północno-zachodnim krańcu Płaskowyżu Kolbuszowskiego, na styku z doliną Wisłoka, w lasach Nadleśnictwa Tuszyńa około 3 km od szosy z Mielca do Kolbuszowej (ryc. 1). Został on utworzony w celu zachowania zbiorowiska leśnego typu przejściowego między ubogą formą buczyny karpackiej a lasem dębowo-grabowym. Rezerwat ten

otoczony jest od zachodu i południa borami sosnowymi, a od północy i wschodu gruntami ornymi (ryc. 2). Jest to jedyne w okolicy zwarte stanowisko buka i jodły. Teren rezerwatu wznosi się 210—227 m n.p.m. i nachylony jest lekko ku południowi i zachodowi. Piętro drzew stanowią głównie: buk *Fagus silvatica*, brzoza brodawkowata *Betula verrucosa*, grab

Ryc. 1. Szkic sytuacyjny rezerwatu Buczyna w Cyranca im. Profesora Władysława Szafera na Płaskowyżu Kolbuszowskim. — Situation sketch of Professor W. Szafer memorial nature reserve of „Buczyna w Cyranca” (The Beechwood at Cyranka) on the Kolbuszowa High Plain

zwyczajny *Carpinus betulus*, jodła pospolita *Abies alba*, a pojedynczo występują: dąb szypułkowy *Quercus robur*, klon zwyczajny *Acer platanoides*, osika *Populus tremula*, sosna zwyczajna *Pinus silvestris* i świerk pospolity *Picea excelsa*. Zarówno buki jak i jodły w wieku około 90 lat są gonne, osiągają stosunkowo znaczną wysokość (do 30 m) i grubość (średnio 40 cm pierśnicy). Korony ich są wysoko osadzone, o zawraciu dochodzącym do 90%. Pod względem ogólnego zapasu drewna rezerwatu, buk stanowi 54,5%, brzoza 28,2%, grab

11,2%, jodła 4,4% i sosna 1,7%. (Plan Urządzenia Gospodarstwa... 1970). Na obecnym etapie taki stan drzewostanu jest dla typowej buczyny karpackiej niekorzystny z uwagi na nadmierną masę i ekspansję brzozy i graba, które ujemnie wpływają na normalny rozwój buka i jodły. Dlatego też rezerwat

Ryc. 2. Północno-zachodni skraj rezerwatu Buczyna w Cyrance na Płaskowyżu Kolbuszowskim. — North-western border of the „Beechwood at Cyranka” nature reserve on the Kolbuszowa High Plain

Fot. Z. Pniewski

ma charakter „częściowy”, aby dopuścić cięcia pozwalające na przebudowę jego drzewostanu. W trakcie prac urzędemowych stwierdzono także niekorzystne zjawisko usychania starych jodeł, które dawniej miały większy udział procentowy w drzewostanie. Proces ten, jak się wydaje, wywołany jest przesuszeniem gleb w rezerwacie, na skutek ogólnego obniżenia się poziomu wód gruntowych.

Warstwa krzewów wykształciła się głównie na obrzeżu rezerwatu. Oprócz gatunków lasotwórczych występują tutaj pojedynczo: leszczyna *Corylus avellana*, jarzębina *Sorbus aucuparia*, dziki bez czarny *Sambucus nigra*, trzmielina brodawkowata *Evonymus verrucosa* i głóg dwuszyjkowy *Crataegus oxyacantha*. Bogato reprezentowana jest natomiast warstwa runa o przewadze roślin wiosennych i stosunkowo wysokim stopniu pokrycia sięgającym 50—70%. Obserwuje się znaczną różnorodność i mieszanie składowych elementów roślinności. Dominują tutaj takie gatunki jak: marzanka wonna *Asperula odorata*, gajowiec żółty *Galeobdolon luteum*, zawilec gajowy

Anemone nemorosa, kopytnik pospolity *Asarum europaeum*, szczawik zajęczy *Oxalis acetosella*, kosmatka owłosiona *Luzula pilosa* i narecznica samcza *Dryopteris filix-mas*. Z roślin charakterystycznych dla buczyn występują przede wszystkim: czerniec gronkowy *Actaea spicata*, żywiec cebulkowy *Dentaria*

Ryc. 3. Fragment rezerwatu Buczyna w Cyrance im. Prof. Władysława Szafera na Płaskowyżu Kolbuszowskim. Na pierwszym planie okazały buk *Fagus sylvatica*. — Part of the „Beechwood at Cyranka” nature reserve on the Kolbuszowa High Plain. Foreground: spectacular beech tree, *Fagus sylvatica* Fot. Z. Pniewski

bulbifera, czosnek niedźwiedzi *Allium ursinum*, szczyr trwały *Mercurialis perennis*, wilczomlecz migdałolistny *Euphorbia amygdaloides* i perłówka zwisła *Melica nutans*. Podobnie bogata jest lista roślin prawnie chronionych, wśród których na uwagę zasługują: wawrzynek wilczyłyko *Daphne mezereum*, kłokoczka południowa *Staphylea pinnata*, bluszcz pospolity *Hedera helix*, buławnik mieczolistny *Cephalanthera longifolia*, podkolan zielonawy *Platanthera chlorantha* i naparstnica purpurowa *Digitalis purpurea*. Ogółem w rezerwacie stwierdzono 71 gatunków roślin naczyniowych, w tym 12 gatunków drzew, 11 gatunków krzewów i 48 gatunków roślin zielnych. Zaznacza się tutaj wyraźna inwazja elementów obcych: lasów iglastych, zaś na obrzeżach roślin łąkowych oraz synantropijnych.

Na specjalną uwagę zasługują w rezerwacie również gleby, które mają duży wpływ zarówno na skład szaty roślinnej, jak i fauny glebowej. Gleby rezerwatu są mało zróżnicowane i na-

leżą do gleb brunatnych niecałkowitych, wytworzonych z piasków gliniastych mocnych i lekkich, które zalegają na glinie żwałowej ciężkiej. Węglan wapnia występuje tylko w podłożu w ilościach śladowych. Kwasowość czynna (pH) w warstwie próchnicznej wynosi 5,5, a w podłożu 6,5. Jak już wspomniano okolice rezerwatu są przesuszone. Poziom wód gruntowych, uzależnionych od głębokości gliniastego podłoża, wynosi od 1,5 m do 2,5 m. W pobliżu rezerwatu brak jest naturalnych cieków lub jakichkolwiek innych zbiorników wodnych.

Świat zwierzęcy rezerwatu nie był dotychczas szczegółowo badany. Pobieżne obserwacje wykazały obecność pospolitych w naszych lasach kręgowców: z płazów rzekotka drzewna *Hyla arborea*, z gadów padalec zwyczajny *Anguis fragilis*, jaszczurka zwinka *Lacerta agilis*, z ptaków dzięcioł pstry duży *Dryobates major*, dzięcioł czarny *Dryocopus martius*, grzywacz *Columba palumbus*, turkawka *Streptopelia turtur*, wilga *Oriolus oriolus*, dzwonec *Chloris chloris*, zięba pospolita *Fringilla coelebs*, mysikrólik *Regulus regulus*, pokrzewka cieniówka *Sylvia communis*, a z ssaków: łasica łaska *Mustela nivalis*, kuna leśna *Martes martes*, jeź zachodni *Erinaceus europaeus*, *Sciurus vulgaris*. We wrześniu 1972 autorzy przeprowadzili badania dotyczące fauny glebowej bezkręgowców, a zwłaszcza ślimaków *Gastropoda* i wazonkowców *Enchytraeidae*, *Oligochaeta*.

Fauna ślimaków rezerwatu jest wyjątkowo uboga, stwierdzono bowiem występowanie tutaj jedynie dziewięciu gatunków. Również pod względem zagęszczenia osobników, występujących na jednostce powierzchni, badania wykazały wyraźnie ubóstwo ilościowe fauny tych zwierząt, bowiem na 2 m² żyło tylko 39 osobników ślimaków. Tak niski stan liczbowy tego zespołu ślimaków w przeciwieństwie do zespołu ślimaków zasiedlających np. podgórskie buczyny karpackie Ojcowa lub Świniej Góry koło Skarżyska świadczy o panujących w rezerwacie niesprzyjających warunkach ekologicznych dla tej grupy zwierząt. Głównymi czynnikami wpływającymi ograniczająco na faunę ślimaków w badanej buczynie jest brak w powierzchniowych warstwach gleby węglanu wapnia, duże zakwaszenie (pH 5,0—5,5) i niski stopień wilgotności. W zespole ślimaków dominowały dwa pospolite gatunki: *Aegopinella minor* i *Punctum pygmeum*. Z bardziej interesujących ślimaków żyjących w rezerwacie na uwagę zasługują dwa gatunki karpackie daudebardia czerwona *Daudebardia rufa* i *Semilimax semilimax*. Wszystkie żyjące tu ślimaki są gatunkami mało wymagającymi pod względem podłoża. Mają

one skorupki cienkościenne, a nawet hyalinowe. Natomiast znalezione puste skorupki były zazwyczaj silnie odwapnione.

Znacznie bogatsza jest natomiast w badanym rezerwacie fauna wazonkowców. Ogółem w oddziale 84a zebrano 10 prób gleby, w których występowało 14 gatunków wazonkowców. Najliczniej były reprezentowane gatunki spotykane w różnych środowiskach lądowych jak: *Bryodrilus ehlersi* i *Buchholzia appendiculata* oraz *Mesenchytraeus glandulosus*, związany m.i. ze ściółką lasów bukowych. Ponadto w próbach występowały także: *Enchytraeus buchholzi*, *Helea ventriculosa*, *Fridericia ratzeli*, *F. bisetosa*, *F. bulbosa*, *F. leydigi*, *F. paroniana*, *F. bulboides*, *Henlea similis*, *H. nasuta*, *Achaeta camerani*. Ostatnie sześć gatunków jest nowymi dla fauny Niziny Sandomierskiej. Powyższe dane są bardzo wartościowe z faunistycznego punktu widzenia, ponieważ o wazonkowcach tej krainy mamy jak dotąd tylko fragmentaryczne dane dotyczące występowania kilkunastu gatunków w okolicach Rzeszowa (T u t a j 1933).

Interesujący pod względem przyrodniczym i malowniczy krajobrazowo rezerwat „Buczyna w Cyrance na Płaskowyżu Kolbuszowskim” zasługuje na pełniejsze wykorzystanie w celach naukowo-dydaktycznych. Przede wszystkim potrzebne są tutaj dokładniejsze badania faunistyczne nad innymi grupami zwierzęcymi, a w zakresie hodowli lasu — przeprowadzenie umiejętnej przebudowy drzewostanu. Teren rezerwatu leży poza zasięgiem szlaków turystycznych i dlatego dobrze nadaje się do tego rodzaju badań, ponieważ nie grozi mu dewastacja ze strony nadmiaru zwiedzających. Młodzież może również oglądać na północnym obrzeżu rezerwatu rozległy widok na rozciągający się w dolinie Wisłoki duży kompleks borów sosnowych dawnej Puszczy Sandomierskiej. Poza tym idąc polnymi drogami do rezerwatu można za leśnicówką zwrócić uwagę na bujne, przydrożne zarośla najmniejszego dzikiego bzu hebdu *Sambucus ebulus*, gatunku który występuje tylko w południowej Polsce.

SUMMARY

Professor W. Szafer memorial forest reserve of "Buczyna w Cyrance" (Beechwood at Cyranka) on the Kolbuszowa High Plain

Basing upon their field investigations in September 1972 the authors submit the first data on the invertebrate fauna of the soil of that nature reserve. Situated on the north-western border of the Kolbuszowa

High Plain the reserve is a natural rarity thanks to its unique stand of broad-leaved trees, which most probably are the remains of old forests forming the western border of the Sandomierska Primeval Forest. These forests represent a sylvan association of the intermediate type between a poor form of Carpathian beech woods and oak-hornbeam forests.

The faunistic investigations concerned above all *Gastropoda*, *Enchytraeidae*, and *Oligochaeta*. They showed that the fauna of snails is very poor with respect to both quality and quantity. On the whole, the occurrence of only six species of snails was established, among which *Aegopinella minor* and *Punctum pygmaeum* predominated. In all probability, the factors limiting the occurrence of snails in the reserve consist in the lack of calcium carbonate in the surface layers, considerable acidity, and low humidity. Instead, the fauna of *Enchytraeidae* is much richer in the reserve. The authors established the occurrence of fourteen species of them, six of which are new to the fauna of the Sandomierska Lowland. *Bryodrilus ehlersi*, *Buchholzia appendiculata* and *Mesenchytraeus glandulosus* were the most numerous species. The authors advance the postulate for a better utilization of that reserve for scientific and educational purposes, as it is very interesting from the point of view of natural sciences.

PISMIENICTWO

Fabijanowski J. 1968 *Osobliwy drzewostan bukowy pod Przyłękiem*. *Wszecławiat* 11 (1890): 323—324.

Fabijanowski J. 1959 *Projekt utworzenia dwóch rezerwatów leśnych w powiecie kolbuszowskim*. *Chrońmy Przyr.* 15, 1:58—62.

Kulesza W. 1932 *Wspomnienia godne zakątki leśne na krańcach Puszczy Sandomierskiej*. *Ochr. Przyr.* 12:147—149.

Plan Urządzenia Gospodarstwa Rezerwatowego. Rezerwat częściowy „Buczyna w Cyrance na Plaskowyżu Kolbuszowskim”. 1970 (maszynopis).

Tutaj J. 1933 *Przyczynek do fauny skąposzczetów lądowych (Oligochaeta terricola) okolic Rzeszowa*. *Spraw. Kom. Fizjogr. AU* 67: 13—21.

Wierdak S. 1927 *Rozsiedlenie świerka, jodły i buka w Małopolsce*. *Sylwan* 45:347—370.